

İstanbul Şer'iyeye Sicillerinde Gedik Kurumu: Mülkiyet, Rekabet ve Piyasa İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme

The Gedik Institution in Istanbul Sharia Registers: An Assessment of Property, Competition and Market Relations

Cemre CANKURT

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Gaziantep, Türkiye.

Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Gaziantep University, Gaziantep, Türkiye.

cemrecankurt@hotmail.com

This study is derived from the master's thesis titled "Artisan Gediks And Market Relations In Istanbul Kadi Registers: Operation, Institutional Structure, Competition and Property", prepared under the supervision of Assist. Prof. Dr. Saim Çağrı Kocakaplan and accepted by the Institute of Social Sciences at Marmara University in 2023.

Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Saim Çağrı Kocakaplan danışmanlığında hazırlanan ve 2023 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "İstanbul Kadi Sicillerinde Esnaf Gedikleri ve Piyasa İlişkileri: İşleyiş, Kurumsal Yapı, Rekabet ve Mülkiyet" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi/Received 23.07.2025
Revizyon/Revision 27.10.2025
Kabul Tarihi/Accepted 28.12.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 15.01.2026

Atıf

Cankurt, C. (2026). İstanbul Şer'iyeye Sicillerinde Gedik Kurumu: Mülkiyet, Rekabet ve Piyasa İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turcology Research*, 85, 193-205.

Cite this article

Cankurt, C. (2026). The Gedik Institution in Istanbul Sharia Registers: An Assessment of Property, Competition and Market Relations. *Turcology Research*, 85, 193-205.

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Çalışma, Osmanlı esnafılık sisteminde gedik kurumunun tarihsel ve iktisadi işlevlerini İstanbul Şer'iyeye Sicillerine dayalı olarak analiz etmektedir. Esnafılık kurumunda gedik sisteminin ortaya çıkmasıyla, esnafın kiracı statüsünde olduğu dükkânlarda tasarruf hakları genişlemiştir. Gedik sistemi ile birlikte usta olma koşullarına bir yenisi eklenerek, esnaf birliklerine dışarıdan girişlere uygulanan sınırlandırmalar da artmıştır. Dolayısıyla, gedik sayesinde esnaf konjonktürel değişimlere karşı ekonomik güvence elde etmiştir. Çalışmanın temel amacı esnafılık sisteminde gedik kurumunun mülkiyet, rekabet ve piyasa ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır. Gediklerin esnafılık kurumunda meydana getirdiği değişimlerin izini sürmek amacıyla, İstanbul'a ait 100 Şer'iyeye Sicilinin yayımlanmış transkripsiyonlarında yer alan esnaf gediklerine ilişkin davalar tespit edilmiştir. Sicillerde tespit edilen davalar içerik bakımından alım-satım, kira, miras, borç, ortaklık, nöbetleşe kullanım, emanet, hasarlı dükkânlar, nakil, kayıt ve esnaf nizamları alt kategorileri altında gruplandırılmıştır. Bu alt gruplar ise birbirleriyle ilişkili alanlarına göre mülkiyet, piyasa ve rekabet temaları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak gedik sisteminin esnaf birliklerinin geleneksel yapısında değişimlere yol açtığı gözlemlenmiştir. Gedik kurumu, esnafın dükkânlar üzerindeki mülkiyet haklarını artırmıştır ve yarı-özel bir mülkiyet biçimi haline almıştır. Mülkiyet haklarının artması esnaf gruplarının kiracı statüsünde olduğu dükkânlar üzerinde pazarlık güçlerinin artmasını sağlamıştır. Esnaf dükkânların alım-satımlarının yapılması sayesinde gedikleri bir yatırım aracı olarak kullanmıştır ve gedikli dükkânlara ait bir piyasalaşma süreci başlamıştır. Esnaflık sisteminde ustalık mertebesine yükselme koşullarına gedik sahibi olma şartının eklenmesi ve gedik sayılarının sınırlandırılması; esnaf birliklerini dış rekabet baskılarına karşı korurken, aynı zamanda lonca yapısı içinde yeni bir rekabet dinamiğini şekillendirmiştir. Bu çerçevede gedik kurumu, değişen ekonomik ve toplumsal koşullar altında kurumların ve aktörlerin varlığını sürdürebilmek amacıyla daha verimli bir hale evrilmelerinin önemli bir örneğini sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İktisat Tarihi, Osmanlı Devleti, Esnaf, Gedik, Kurumlar

Abstract

The study analyzes the historical and economic functions of the gedik institution in the Ottoman guild system based on the Istanbul Sharia Registers. Following the emergence of the gedik system in the guild institution, the savings rights of guild members expanded in shops where they held tenant status. With the gedik system, a new condition was added to the requirements for becoming a master craftsman, and restrictions on entry into guilds from outside were also increased. Thus, thanks to the gedik, artisans gained economic security against cyclical changes. The main objective of the study is to reveal how the gedik institution shaped property, competition, and market relations in the guild system. In order to trace the changes brought about by gediks in the guild system, cases related to guild gediks were identified in the published transcriptions of 100 Şer'iyeye Registers belonging to Istanbul. The cases identified in the registers were grouped under the subcategories of purchase-sale, rent, inheritance, debt, partnership, shared use, deposit, damaged shops, transfer, registration, and guild regulations. These subcategories were then evaluated within the themes of property, market, and competition according to their related fields. As a result, it has been observed that the shop system has led to changes in the traditional structure of merchant guilds. The shop institution has increased merchants' property rights over shops and has become a semi-private form of property. As a result, it has been observed that the gedik system has led to changes in the traditional structure of merchant guilds. The gedik institution has increased merchants' property rights over shops and has taken on the form of a semi-private property system. The increase in property rights has strengthened the bargaining power of merchant groups over shops where they hold tenant status. Tradesmen used gediks as an investment tool through the buying and selling of shops, and a process of marketization began for shops with gediks. The addition of the condition of owning a gedik to the requirements for advancement to the master craftsman level in the guild system and the limitation on the number of gediks protected guilds from external competitive pressures while also shaping a new competitive dynamic within the guild structure. In this context, the gedik institution provides an important example of how institutions and actors can evolve to become more efficient in order to sustain their existence under changing economic and social conditions.

Keywords: Ottoman Economic History, Ottoman State, Tradesmen, Gedik, Institutions

Giriş

Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayan ve 17. ile 18. yüzyıllarda hız kazanan iktisadi, teknik, siyasi ve sosyal gelişmeler, kapitalist ilişkilerin ve modern kurumların ortaya çıkışını tetiklemiştir (Karakoç, 2021, s. 127). Dış gelişmeler ve beraberinde getirdiği iç sorunlar karşısında Osmanlı Devleti'nde geleneksel kurumlar değişime uğramıştır. Toplumsal yapının önemli bir bileşeni olan esnaf birlikleri de bu küresel dönüşümlerden etkilenmiştir (Pamuk, 2020). Özellikle 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi ile birlikte geleneksel esnaflık kurumunda değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Batı'da ortaya çıkan iktisadi gelişmelerin yarattığı rekabetin Osmanlı loncalarının çöküşüne sebep olduğuna yönelik genel kabul gören anlatının aksine 18. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı esnaf loncalarında kurumsallaşmanın arttığı görülmektedir. Bu durum loncaların dış baskılar neticesinde varlıklarını devam ettirebilmek adına itici bir güç bulduklarını ve zamanın değişen koşullarına göre kendilerini revize ettiklerini göstermektedir (Quataert, 2001; Yıldırım, 2001).

Esnaf birliklerinde bu süreçte ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biri ise gedik kurumu olmuştur. Gedik, Osmanlı lonca teşkilatında esnaf gruplarının belirli bir alanda üretim ve ticaret yapabilme hakkını ifade etmektedir. Bu hak aynı zamanda esnaflık sisteminde usta olma mertebesine erişmek için de bir ruhsat niteliği taşımıştır. Gedik hakkı zaman içerisinde kişisel bir tasarruf biçimine ve ekonomik değeri olan bir mülkiyet hakkına evrilmiştir. Bu bağlamda gedik sistemi, hem üretim izni hem de yarı-özel mülkiyet biçimini ifade eden karma bir kurum haline gelmiştir. Gedik kurumu sayesinde esnaf tasarrufta bulunduğu dükkânların kullanım hakkının satışını yapma, rehin verme, miras bırakma, kiralama gibi hakları elde etmiştir. Esnafın dükkân üzerindeki artan hakları iktisadi problemler karşısına mevcudiyetlerini sürdürmelerine ve kendilerine bir koruma kalkanı elde etmelerine imkân tanımıştır.

Çalışmada İstanbul'a ait 1513-1911 yıllarını kapsayan 100 Şer'iyye Sicili esnaf gedikleri ekseninde irdelenmiştir. İlgili davalar alım-satım işlemleri, kiracılık ilişkileri, miras işlemleri, borç ilişkileri, ortaklık, nöbetleşe kullanım ve emanet, hasarlı dükkânlar ve nakil, esnaf nizamları, kayıt işlemleri alt temalarında gruplandırılmıştır. Bu alt temalar ise mülkiyet, piyasa ve rekabet başlıkları çerçevesinde incelenmiştir. Mülkiyet başlığı altında esnaf dükkânlarında gedik kurumunun gelişmesi ile birlikte değişen mülkiyet ilişkileri irdelenmiştir. Değişen mülkiyet hakları demetinin ortaya çıkardığı yeni dinamiklerin esnafın ekonomik konumunu ve pazarlık gücünü ne ölçüde dönüştürdüğü tartışılmıştır. Piyasa bölümünde ise gediklerin piyasalaşma sürecinin işleyişi ve kapsamı incelenmiştir. Kalfaların şikâyetleri, dükkân kiralama ve gedik sahibi olmaya yönelik talepler ise rekabet başlığı altında iç ve dış rekabet dinamikleri ekseninde ele alınmıştır.

Bu çalışma esnaflık sisteminde mülkiyet haklarının dönüşümünü, esnaf dükkânlarının piyalaşma sürecini ve rekabet dinamiklerinin gelişimini gedik kurumu ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular neticesinde gedik kurumu sayesinde esnafın dükkân üzerindeki kullanım haklarının arttığı ve dönemin iktisadi baskıları karşısında kendilerini koruma imkânı buldukları hipotezi tartışılmıştır.

Osmanlı Esnafı ve Gedik Kurumu

İlk İslami esnaf birlikleri, fütüvvet teşkilatı altında hem siyasi hem de ekonomik bir organizasyon olarak ortaya çıkmıştır. 13. yüzyılda ticari gelişme sonucu esnaf birliklerinin Anadolu'ya yayılmasıyla birlikte bölgede teşkilatın bir kolu olan Ahilik kurumu şekillenmiş, 16. yüzyılda ise Anadolu'nun pek çok şehrinde esnaf teşkilatları etkinlik kazanmıştır (Taeschner, 1972, ss. 229-232; Tabakoğlu, 2017, s. 467). Osmanlı lonca teşkilatı, Fütüvvet ve Ahilik öğretileri üzerine inşa edilmiştir (Kütükoğlu, 1994, ss. 606-607).

Osmanlı esnaf birlikleri; esnafın işleyişinden ve kontrolünden hem devletin hem de bireylerin sorumlu olduğu ikili bir yapı üzerinde şekillenmiştir. Esnaflık kurumundaki iç denetim mekanizmasının ilk aşaması; zanaatkâr olabilmek için bireylerin çırak, kalfa ve ustalık mertebelerini sırasıyla tamamlamalarıdır. Bu hiyerarşi esnaf birliklerine dışarıdan tecrübesiz kişilerin girmesini engellemiş, bu sayede devletin provizyonist ilkeleri ve loncaların hakları korunmuştur (Farooqi, 2023, s. 721). Şeyh, yiğitbaşı ve kethüda gibi devlet görevlileri tarafından esnaf sürekli denetlenmiştir (Aynural, 2012, s. 357). Esnaf teşkilatının başındaki bu görevliler hem devletin hem de esnafın çıkarlarını temsil eden konumdadır (Ergenç, 2012, s. 420). Üretim tekniklerinin ve ürün çeşitlerinin sürekliliği, narh uygulaması, hammaddenin aynı noktalardan temin edilmesi, terfi ve yenilik olanakların kısıtlı olması ve meslek grubuna girecek olanların belirli tecrübe aşamalarını tamamlama zorunluluğu; esnaf içinde farklılaşmanın ve rekabetin sınırlı kalmasına neden olmuştur (Barkan, 1985, ss. 39-40; Kütükoğlu, 1994, s. 612).

Loncalar, devletle olan yakın ilişkilerine ve çeşitli denetim mekanizmalarına tabii olmalarına rağmen kurumsal bir özerklik de taşımışlardır. Gerber'in (1994) de vurguladığı üzere, esnaf birliklerinin faaliyetlerini sınırlandıran denetim mekanizmaları özünde loncaların geleneksel çıkarlarının korunması amacıyla şekillenmiştir. Loncaların özerkliğini gösteren çeşitli unsurlar bulunmaktadır: Mahkemelerde verilen kararlarda geleneklere ve lonca nizamlarında yapılan atıflar, kethüda atamalarında loncaların belirleyici bir rol oynaması ve dükkân sayısının sınırlandırılmasının lonca çıkarlarına hizmet eden bir uygulama

olması bu unsurlar arasında yer almaktadır.

Osmanlı esnaf birlikleri 16. yüzyıldan şekillenen küresel ekonomik dönüşümlerden etkilenmiştir. 18. yüzyılda Sanayi Devrimi ile birlikte ise geleneksel ilişkilerin çözülmesi hız kazanmıştır (Kocakaplan, 2017, s. 31). Bu dönemden itibaren geleneksel ekonomik kurumların modern ekonomik ilişkilerin etkisi altında sürdürülebilmesi için yeni kurumlar ithal edilmiş ya da mevcut kurumlar yapısal dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm değişen ekonomik ve toplumsal koşullar altında geleneksel kurumların devletin devamlılığını sağlamak amacıyla esnekliğe sahip olduğunu göstermektedir (İslamoğlu, 2018, s. 85; Pamuk, 2022).

Kentlerde artan göç esnaflık sistemine olan talebi artırmış, Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi ise ürün rekabeti açısından esnaf üzerinde baskı oluşturmıştır. Ayrıca siyasi huzursuzluklar ve yeniçerilerin esnaf olma eğilimi, mesleğe girişte yeni engellerin konulmasını gerekli kılmıştır. Yeni dinamiklerin getirdiği bu baskılar loncaların kurumsallaşmasının ve gedik sisteminin gelişmesinin önünü açmıştır (Yıldırım, 2001, ss. 49-52; Quataert, 2004, ss. 83-84; Yi, 2017; Faroqhi, 2017, ss. 105-106). Esnaflık kurumunda gedikleşme sürecinde esnaf yeni haklar elde etmiş ve dönemin baskılarına karşı kendini koruma imkânı bulmuştur. Gedik kavramı özünde esnafın dükkânlarında bulundurdıkları sabit sermaye malları olan araç ve gereçleri ifade ederken; aynı zamanda bu tanıma paralel olarak mesleği icra etme ehliyeti anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda esnaflık kurumunda gediklerin ortaya çıkması, esnafın tekelleşmesini ve kendini dış baskılara karşı korumasını artırmıştır (Ağır ve Yıldırım, 2017, s. 235; Faroqhi, 2004, s. 711; İnalçık, 2009, s. 386; Sıdkı, 2004, s. 102; Turna, 2006, s. 75).

Esnaf gedikleri ilk olarak esnafın kendi arasında gayri resmi olarak ortaya çıkmış; daha sonra devlet tarafından tanınan resmi bir kurum haline gelmiştir (Kal'a, 1998, s. 69). Gedik, esnafı kiraladıkları dükkânlar üzerinde sürekli kullanım hakkına ek olarak satış, sabit kira uygulaması, rehin verme ve miras bırakma gibi haklar sağlamıştır (Ağır ve Yıldırım, 2017; Koyuncu, 2018). Esnaf teşkilatında gediklerin sağladığı artan kurumsallaşma sayesinde esnafın hareket özgürlüğü genişlemiş ve dönemin ekonomik sorunlarına karşı bir koruma kalkını oluşturulmuştur. Bu bağlamda gedikler, geleneksel esnaflık kurumunun konjonktürel etkenler karşısında daha etkin bir yapıya evrilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Osmanlı esnaf sistemi içinde gediklerin ortaya çıkması ve devlet tarafından kabul görmesi ile birlikte esnaflık sisteminin kurumsallaşması artmış ve işleyişine belli bir standardizasyon getirilmiştir.

Osmanlı iktisat tarihi çalışmalarında esnaflık kurumu önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmalar genellikle ahilik, lonca teşkilatı, gedik sistemi, esnaf sayımları ve narh gibi konular etrafında şekillenmektedir (Kal'a, 2003). Bu kapsamda incelenen gedik kurumu, esnaf konulu araştırmalarda kısmi olarak ele alınmıştır (Akgündüz, 1987; Berki, 1963; Çırak, 2000; İnan, 1994; Kal'a, 1998; Sıdkı, 2004; Kazgan, 2011; Kenan, 2021; Koyuncu, 2013; Koyuncu, 2018). Bunun yanı sıra, belirli meslek gruplarındaki gedik türlerini özel olarak ele alan çalışmalar da mevcuttur (Yıldırım, 2008; Karıcı ve Karıcı, 2022; Lila, 2024).

Akarlı (1987, 2004) gedik sisteminin ekonomik, hukuki ve sosyal yönlerini inceleyerek, bu sistemin Osmanlı lonca düzeni içindeki rolünü ve zamanla nasıl dönüştüğünü tartışmıştır. Gedikler, esnafın piyasada karşı karşıya kaldığı iç ve dış rekabeti sınırlandırarak ekonomik istikrarı desteklemiştir. Akarlı, gediklerin bireysel ekonomik haklarla kolektif lonca düzeni arasında bir ara formu temsil ettiğini ifade etmiştir. Bu sayede esnafın kiracı olduğu dükkânlar üzerindeki tasarruf hakkının sınırları genişletilmiş aynı zamanda ekonomik imtiyaz sağlamıştır. Faroqhi (2004, 2017) de Osmanlı esnaflık sisteminde gediklerin bireysel ve kolektif koruma sağladığına dikkat çekmiş; gedikğin 17. yüzyıl sonlarında gelir artışı nedeniyle esnafın kârın dışarı sızmasına karşı tepkisi veya 18. yüzyıl sonlarında kira baskılarına tepki olarak ortaya çıktığı ihtimallerini tartışmıştır. Faroqhi'ye göre, gedik kurumu loncaların mesleki faaliyetlerini düzenlemek ve kaliteyi korumak amacıyla kullandığı bir mekanizmadır.

Kal'a (1998) gedik kurumunun tarihsel gelişimini, Ahilik ve Lonca teşkilatlarıyla olan ilişkisini ayrıntılı olarak ele almıştır. Kal'a, gedikğin kurumsal bir gelişme süreci olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Esnafın bu sistem aracılığıyla elde ettiği haklar incelenirken; gedikğin hem bir ayrıcalık hem de bir sınırlama olarak esnaf grupları üzerindeki etkisi ele alınmıştır.

Yıldırım (1999) 18. yüzyılda esnaf birliklerinin klasik yapısında meydana gelen farklılaşmaları "gerileme" savının aksine "uyum ve dönüşüm" olarak nitelemiştir. Gedik kurumunun şekillenmesi kira baskıları, kente göç ile ortaya çıkan işgücü fazlalığı ve yüksek vergi talepleriyle ilişkilendirmiş; devlet-esnaf işbirliğinin bir yansıması olarak ele alınmıştır. Ağır ve Yıldırım (2017) gedik kurumunun ortaya çıkmasındaki temel etkenin, esnaflık kurumuna dışarıdan gelen baskılardan ziyade dükkân üzerinde daimi tasarruf etme amacı olduğunu ifade etmişlerdir. Gediklerin alım-satımı sonucunda piyasalardaki hareketler sektörel farklılıklara göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda bazı meslek gruplarında gediklerin daha sıkı kurallara ile denetlendiği, bazı gruplarda ise daha esnek kurallara sahip olduğu ortaya konulmuştur. Ağır (2018) başka bir çalışmada benzer bir görüşü gedik piyasalarındaki fiyat hareketleri ve gedik sahipliğinin sosyo-ekonomik boyutlarını analiz ederek desteklemiştir.

Literatürdeki bazı çalışmalar gedik kurumunu daha çok hukuki imtiyaz ekseninde incelerken (Akarlı, 2004; Faroqhi, 2004, 2017; Kal'a 1998), bazı araştırmalar ise ortaya çıkan bu yeni kurumun iktisadi dinamiklerde yarattığı değişimleri piyasa ilişkileri

ekseninde değerlendirmiştir (Ağır ve Yıldırım, 2017; Yıldırım, 1999). Bu iki boyutlu inceleme literatürde gediklerin hem koruyucu hem de dönüştürücü bir kurum olarak ele alındığını göstermektedir.

Literatürdeki çalışmalar, gedik sisteminin Osmanlı esnaflık sistemi içindeki yerini ve tarihsel evrimini çeşitli boyutlarda ele almış olsa da bazı eksiklikler barındırmaktadır. Öncelikle, gedik sisteminin farklı meslek gruplarındaki uygulanışına dair daha fazla örneklem ihtiyacı vardır. Gedik piyasalarındaki ekonomik hareketliliğin kapsamlı bir analizi ise henüz yeterince yapılmamıştır. Bu çalışma, Osmanlı esnaflık sistemindeki gedik kurumunu geniş bir tarihsel aralıkta inceleyerek gedik kurumunu hem mülkiyet haklarını yeniden dönüştüren hem de piyasa ilişkilerini kurumsallaştıran ara bir form olduğu iddiası ile literatürdeki iki boyutlu yaklaşıma katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ek olarak gediklerin, modern iktisadi dinamikler olan mülkiyet, piyasa ve rekabet başlıkları altında incelenmesi ile birlikte kurumun modernleşme sürecine geçiş aşamasında bir basamak olup olmadığı tartışması yapılarak literatüre farklı bir yorum sunulması hedeflenmektedir.

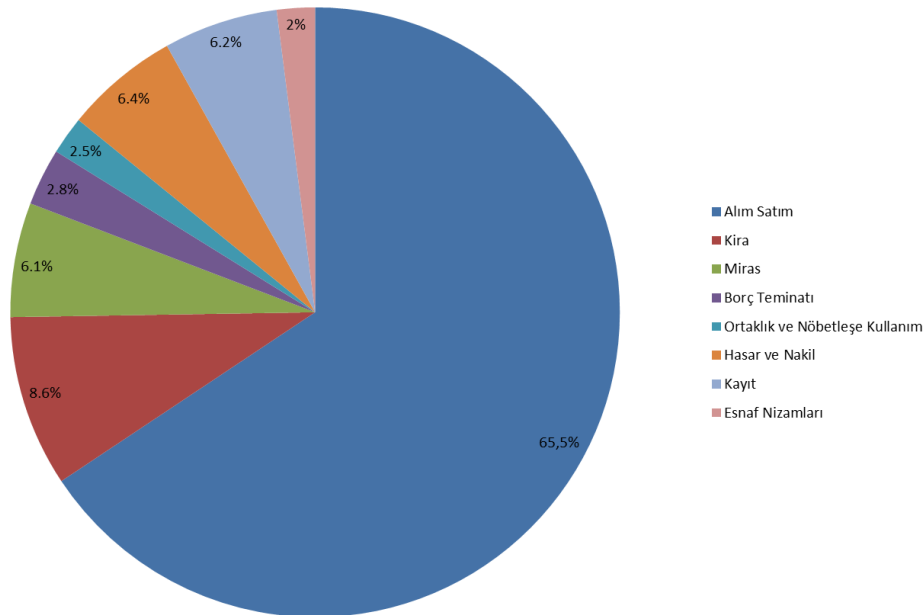
Yöntem

Çalışmada amaç mahkeme kayıtlarında yer alan mikro ekonomik ilişkiler üzerinden, makro kurumsal dönüşümü incelemektir. Bu amaç doğrultusunda İBB Kültür A.Ş., Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İSAM kuruluşları tarafından transkripsiyonu yapılan ve dijital ortamda yayımlanan İstanbul'a ait 100 Şer'iyye Sicili incelenmiştir. Örneklem küme kapsamının geniş olması amacıyla, transkripsiyonu tamamlanmış ve erişebilir siciller tercih edilmiştir. Bölge olarak İstanbul'un belirlenme nedeni ise gedik kurumunun hukuki ve iktisadi yönleriyle en yaygın biçimde uygulandığı ve esnaf-devlet ilişkilerinde kabul gördüğü merkez olmasıdır. Bu doğrultuda çalışmada İstanbul'a ait Şer'iyye Sicilleri tercihi; veri yoğunluğu, kurumsallaşma düzeyi ve esnaf grubu çeşitliliğinin fazla olması gibi yönleri dikkate alınarak yapılmıştır.

İnceleme yöntemi olarak, mahkeme kayıtlarında gedik kurumuna ilişkin dava kayıtları toplanmış ve analiz edilmiştir. 100 Şer'iyye Sicilinde toplam 54.593 dava bulunmaktadır. Gedik kurumu hakkında davaların yer aldığı 47 Şer'iyye Sicilinde toplam 25.910 dava tespit edilmiş olup, bunlardan 2.313'ü doğrudan gedik işlemleriyle ilişkilidir. Esnaf gedikleri hakkındaki davaların yer aldığı siciller 1670-1884 yılları arasındadır. Bu tarih aralığı gedik kurumunun ortaya çıkışı, yaygınlaşması ve dönüşümünün bir arada inceleme olanağı sunmaktadır.

İlgili sicillerin 53'ünde esnaf gedikleri ile ilgili herhangi bir dava kaydına rastlanmazken, 47 sicilde gedik kurumu ile ilgili davalar tespit edilmiştir. Bu davalar; alım-satım işlemleri, kiracılık ilişkileri, miras işlemleri, borç ilişkileri, ortaklık, nöbetleşe kullanım ve emanet, hasarlı dükkânlar ve nakil, esnaf nizamları, kayıt işlemleri olarak gruplandırılmıştır (Grafik 1).

Grafik 1.
Gedik Kurumuna İlişkin Davaların Kategorik Dağılım Grafiği¹

¹ Grafik, çalışma kapsamında incelenen Şer'iyye Sicillerine dayalı olarak hazırlanmıştır. İncelenen kayıtlar arasında 1.514 alım satım, 198 kira, 142 miras, 65 borç teminatı, 57 ortaklık ve nöbetleşe kullanım, 147 hasar ve nakil, 143 kayıt ve 47 esnaf nizamları konulu dava tespit edilmiştir.

Sicillerden ulaşılan alt temalar mülkiyet, piyasa ve rekabet temalarında incelenmiştir. Bu sınıflandırma neticesinde gedik kurumu; mülkiyet haklarının dönüşümü, esnafın piyasa mekanizmasına dahil olma biçimleri ve rekabetin yeniden yapılanışı ekseninde incelenmiştir. Mülkiyet kategorisinde incelenen davalar alım-satım, rehin, kiracılık, kayıt, miras işlemleri ve esnaf nizamlarında yoğunlaşmıştır. Esnafın kiracı olarak kullandığı dükkânlar üzerindeki tasarruf hakkının zamanla nasıl yarı özel mülkiyete evrildiği gedik kurumu ekseninde değerlendirilmiştir. Piyasa başlığında ise alım-satım, borç, ortaklık alt temalarına odaklanılmıştır. Bu sayede gedik piyasalarının yapısı, spekülâtif hareketler ve alıcı-satıcı arasındaki uyumsuzluklar analiz edilmiştir. Rekabet başlığında ise geleneksel esnaf dayanışmasının gedik sistemiyle birlikte nasıl bir dönüşüm geçirdiği, esnaf nizamları, miras, ortaklık ve nöbetleşe kullanım kategorileri üzerinden incelenmiştir. Gediklerin esnaf arasında rekabeti teşvik edip etmediği ve bu yapı içerisinde fırsat eşitliğinin nasıl şekillendiği tartışılmıştır.

Geleneğin Dönüşümü Mü Yoksa Modernleşme Mi?

Kurumlar insan etkileşimlerini şekillendiren “oyunun kuralları”dır. Belirlenen kurallar sayesinde iktisadi faktörler arasındaki işleyiş düzenlenmektedir. Kurumlar aynı zamanda eylemlerde belirsizliği azaltarak işlem maliyetlerinin düşmesini sağlamaktadır (North, 1990). Bu doğrultuda esnaflık sisteminde gedik kurumunun ortaya çıkması, hem yasal yapıyı düzenlemiş hem de toplumsal normları yeniden biçimlendirilmiştir. Gedik kurumu; mülkiyet haklarını belirleyen, piyasa dinamiklerini düzenleyen ve iktisadi aktörler arasındaki rekabeti biçimlendiren bir kurumsal çerçeve sunmuştur.

Mülkiyet

Mülkiyet hakkı kavramı bir nesne üzerinde tasarruf etme, kullanma, yönetme, ondan yararlanma, koruma ve üçüncü kişilere devretme gibi çeşitli yetkileri tanımlamaktadır (Aktan, 2018, ss. 426-427). Bu hakların tek bir kişi, kişiler veya devlet otoritesi elinde toplanması veya paylaşılması ise farklı mülkiyet ara formlarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda mülkiyet çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmalıdır. Bireylerin mülkiyet ile ilgili aynı kaynak üzerinde farklı hakları bulunabilmektedir. Kullanım, gelir sağlama, denetleme, devretme, satışını yapabilme, rehin verme, miras bırakma vb. haklar demetinin paylaşımı mülkiyetin tanımlanmasında belirleyici olmaktadır (Meinzen-Dick ve Pradhan, 2002, ss. 6-7). Mülkiyetin çok katmanlı yapısı kurumsal iktisat literatüründe vurgulandığı üzere, belirsizliği ve işlem maliyetlerini artırmaktadır. Kurumsal yapıların düzenlenmesi, mülkiyet haklarının korunmasını ve sınırlarının daha net olarak belirlenmesini sağlayarak iktisadi verimi artırmaktadır (Williamson, 1985).

Osmanlı Devleti’nde mülkiyet yapısı özel, kamu, vakıf ve ara form mülkiyetleri içermektedir. Osmanlı hukukunda mülk sahipliği ile kullanım hakkının birbirinden ayrılması, bir nesne üzerindeki mülkiyet haklarının bölüşülmesine yol açmıştır. Özel ya da vakıf dükkânlarda, sahip ile kiracı arasındaki mülkiyet sınırlarının net olarak belirlenmemesi, gedik kurumunun oluşumuna da meşruluk zemini hazırlamıştır. Bu bağlamda mülkiyet başlığı altında gedik ile birlikte dükkânlarda kiracı konumunda bulunan esnafın mülkiyet üzerindeki kullanım hakkının zaman içerisinde nasıl “sahiplik” hakkına evrildiği tartışılacaktır (Akarlı, 2004; Faroqi, 2017, s. 103).

Esnafın kiracı olduğu dükkânlarda gedik sahibi olması ile birlikte mülkiyet üzerindeki hakları artmıştır. Gedikli dükkânlarda kiracılık ilişkileri hakkında ortaya çıkan 198 adet dava bulunmaktadır. Bu davalar kira artış taleplerini, kiracının dükkândan tahliyesini ve gediklerin kiralınmasına ilişkin konuları içermektedir. 18. yüzyılda esnafın kiracı olduğu dükkânların mülkiyetinin büyük bir oranı vakıflara aittir. Dükkânlardan elde edilen kira gelirleri ise vakıf gelirlerinin %30’una isabet etmektedir. Vakıf mülklerinin kiralınmasında icare-i vahide ve icareteyn sözleşmeleri kullanılmıştır. İcare-i vahide ile kiralanan dükkânlarda sözleşmelerin süreleri ve esnafın dükkân üzerindeki hakları oldukça sınırlı olmuştur. İcareteyn sözleşmesi ise esnafa ömür boyu kiracılık ve miras bırakabilme hakları tanınmıştır. Bu sözleşmede esnaf, dükkânın hasar alması durumunda tamir masraflarını karşılamakla yükümlü olmuştur (Yediyıldız, 1984). Gedik sistemi ile birlikte ise esnaf; dükkânlarda sabit olarak belirlenen kira ödeme, miras hakkı kapsamının artması, dükkânını rehin verme, satma vb. hakları elde etmiştir (Ağır ve Yıldırım, 2017, ss. 238-239).

Gedikli bir dükkân üzerinde kiralaların sabit olarak belirlenmesi ve artırılmaması norm olarak belirlenmiştir. Dükkân kiralalarının dönemin şartlarında adil olarak belirlenmesi prensibi benimsenmiştir (Yediyıldız, 1984, s. 25). Bu durum zaman içerisinde dükkânların değer artışlarından mülk sahiplerinin yararlanamamasına ve dükkânların zaman içerisinde değerlenmesi ile ortaya çıkan fazla değer gedik sahibine ait olmasına neden olmuştur (Berki, 1963, ss. 1160-1161; Kal’a, 1990, ss. 131-134; Kazgan, 2011, s. 77). Sabit kira ve ihraç edilmeme kuralları, gedik sahibi olan esnafın dükkân üzerindeki tasarrufuna yapılacak dışarıdan müdahaleleri de önleyerek mülklerin kullanım hakkını süresiz olarak esnafa devredilmesine neden olmuştur.

Dükkân kiralalarının sabitliği dönemin enflasyonist koşulları karşısında tapu mülküne sahip kişi veya vakfın, mülkü

kullandırma hakkından kâr elde etmediğini göstermektedir. Gedik sahiplerinin, gediklerini kiraya verebilmeleri ise dükkândan istifade etme ve yönetme hakkının kendilerine geçmesini sağlamıştır. İcareteyn sözleşmelerinde kiracının dükkân üzerindeki tasarruf hakkı ömür boyu sürerken gedik kiralama sözleşmelerinde kiralama süreleri belirli zaman dilimiyle sınırlandırılmıştır. Bu düzenleme sayesinde gedik sahipleri kira bedellerini dönemsel olarak artırabilmişlerdir. Bu bağlamda gedik sahipleri, kiralama işlemlerinde mülk üzerinden ekonomik kâr elde etme haklarını uzun vadede koruma altına almışlardır (İKS, GM, 580, v. 47b-3; İKS, İM, 33, v. 33a-2; İKS, İM, 56, v. 68a-2; İKS, İM, 94, v. 46b-1; İKS, İM, 44, v. 69b-1).

Kişinin nesne üzerindeki mülkiyetinin önemli göstergelerinden bir diğeri ise sahip olduğu metayı devredebilmesidir. Bu doğrultuda gediklerin miras bırakılabilmesi, esnafın güvenceye alınmış devamlı bir sermayeye sahip olduklarını göstermektedir (İKS, İM, 148, v. 68a-3; İKS, İM, 148, v. 41a-2; İKS, İM, 156, v. 13b-1; İKS, İM, 156, v. 13b-2). Gedik miras işlemleri ile ilgili incelenen 142 dava da temel başlıklar; varisler arası anlaşmazlıklar, varislerin gedikleri satmalarının ardından ortaya çıkan problemler ve zaman aşımı sonrası gedik üzerindeki hak talepleridir. Bu doğrultuda mülkiyet sınırlarının muğlaklığı gedik sahibi kişilerin vefatlarının ardından; paylaşım, devir ve satış işlemlerinde de işleyiş sorunlarına neden olmuştur.

İncelenen sicillerde gediklerin kaydedilmesi ile ilgili 142 dava tespit edilmiştir. Gedik sahibi olduğuna dair “hüccet” alan ve gediği Baş Muhasebeye kaydedilen esnaf; gedik kurumunun esnafa sağladığı imtiyazlardan yararlanmayı hukuki olarak garanti altına almıştır (İKS, İM, 94, v. 36a-1). Gediklerin kayıt işlemlerinin yapılması enformel kurumun formel bir kuruma dönüşme sürecini ifade etmektedir. Bu kapsamda gedik kurumu ile birlikte esnaf kiracı olarak bulunduğu dükkânlarda mülkiyet hakkının sağladığı imtiyazların birçok unsurunu elde etmiştir.

Gedik sahiplerinin gediklerini rehin verme imkânları da bulunmaktadır (İKS, İM, 33, v. 78a-1; İKS, İM, 78, v. 59a-2; İKS, İM, 211, v. 7b-2; İKS, İM, 211, v. 11a-1; İKS, İM, 211, v. 19b-2; İKS, İM, 211, v. 32b-2). Bu hususta sicillerde 65 dava yer almaktadır. Gediklerin rehin olarak kullanılabilmesi, alacaklılara maddi güvence sağlarken borçlulara da kredi imkânı sunmuştur. Dükkânların rehin verilmesi varlığın teminat olarak kullanılmasını sağlamak ve bireylerin mülk üzerindeki haklarını artırmaktadır (Kal’a, 2003, ss. 250-255).

Gedik kurumunun gelişmesi ile birlikte dükkânların somut mülkiyeti vakıflarda kalırken, soyut mülkiyeti esnafa geçmeye başlamıştır. Esnafın dükkânlar üzerinde artan hakları ve bir nevi özel mülkiyete sahip olması ise bireylerin kazançlarını artırma ve geleneksel düzen içerisinde bir “gedik” açmalarına imkân vermiştir. Gediklerin alım satımının yapılabilmesi, vakıf mülklerinin satılmaması kuralını ihlal etmeden, bu mülklerin metalaştırarak gedik piyasaların oluşmasının önünü açmıştır. Bu bağlamda icareteyn sözleşmeleri ve gedik kurumu, vakıfların ticarileşme süreci başlatmıştır (Hanna, 2011, ss. 165-166). Esnafın dükkân mülkiyeti üzerindeki tasarruf haklarını güçlendiğini gösteren örneklerden biri kavukçu gediği sahibi Mehmed Tahir’in gedik satış sürecindeki davasıdır. Tahir, gediğini esnaf grubu dışında bir kişiye satmak istediğinde bu işlemin nizamaya aykırı olduğu bildirilmiş; buna karşılık, “âlât-ı mezkûre yedimde mülküm olduğuna binâen dilediğim kimesneye bey’ederim” diyerek itiraz etmiştir. Bu tutum, gediklerin zamanla özel mülkiyet anlayışıyla ilişkilendirilmeye başlandığını göstermektedir (İKS, İM, 78, v. 37a-2).

Gedikler ile ilgili devlet tarafından yapılan düzenlemeler, esnafın dükkân mülkiyetini elde etmesini hızlandırmıştır. İlgili düzenlemeler esnaf ve devlet arasında karşılıklı iş birliğine dayanmaktadır. Esnaf dükkânlardaki haklarını hukuki olarak korumaya alırken, devlet ilgili düzenlemeler sayesinde vergi gelirlerini artırmıştır. Tanzimat sürecinde “vakıfların merkezileşmesi” ve “gediklerin kamulaştırılması” süreci, gedik sahipliği ve dükkân mülkiyeti arasındaki bağı kısa vadede uzaklaştırmıştır. Ancak uzun vadede Tanzimat döneminin mülkiyet haklarını güvenceye alma prensibi ile, mülkiyet ve gedik arasındaki ilişki artmıştır (Ağır, 2018, s. 20). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gedik sahiplerinin dükkânlardaki sahipliği resmi olarak devlet tarafından tanınmıştır. Bu tarihten itibaren gedikler tapu senedi haline gelmeye başlamıştır. 1935 tarihinde ise gedik belgesine sahip olan esnafın vakıflara belirli bir miktar ödeme yapması ile birlikte dükkânlardaki özel mülkiyeti tamamen elde ettiği görülmektedir (Akarlı, 1987, s. 231).

Piyasa

Gedik sisteminin ortaya çıkışı, klasik esnaf teşkilatında bazı önemli farklılıklara yol açmıştır. Bu değişikliklerden biri de esnaf dükkânlarının gedik kurumu aracılığıyla piyasa ilişkilerine dahil olmasıdır. 17. yüzyıldan itibaren icareteyn kira sözleşmeleri ile birlikte, esnafın dükkânlardaki kullanım hakkının satışını yapabilmesi, piyasalaşmanın ilk adımını oluşturmuştur (Ağır ve Yıldırım, 2017, ss. 240-241). Gedikler ise daha kurumsal piyasaların şekillenmesini sağlamıştır. Piyasa modernizasyonu, ilgili piyasa aktörlerinin mevcut zorlayıcı dinamikler karşısında direnmesi ve etkinliklerini korumalarına imkân veren alttan bir modernleşme anlatısı oluşturmaktadır. Cooter piyasa modernleşmesini, yasal olmayan hukuk kuralları altında şekillenen ve sonrasında yasalaşan “parça parça evrim” süreci olarak tanımlamıştır. Bu süreçte hukuk kuralları merkezi değil tabandan şekillenmektedir (Cooter, 1996, s. 142). Piyasa modernleşmesi, North’un örfi hukukun evrimi görüşü ile de paralellik göstermektedir. Piyasada ilgili sözleşme taraflarının daha önce mevcut olmayan ve beklenmedik koşullar karşısında yasa

yapıcı sürecin bir parçası olmaya başladıkları görülmektedir. Enformel aktörlerin mevcut yasa sürecinin parçası olması zamanla formal aktörlerin de bu yasaları benimsediği bir sürece geçmesini sağlamaktadır (North, 1990, ss. 96-97).

Esnaf gediklerinin piyasa ilişkileri çerçevesinde ele alındığı toplam 1514 dava incelenmiştir. Bu davalar; gediklerin alım-satım işlemleri, bu işlemlere bağlı olarak ortaya çıkan ihtilaflar ve spekülasyon nitelikteki alım-satımlar gibi alt başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Gedik piyasaları ilk olarak temel tüketim ürünlerinin üretim ve satışını yapan esnaf gruplarında ortaya çıkmıştır. Ardından gediklerin yatırım potansiyeli, diğer esnaf gruplarında da piyasaların şekillenmesine neden olmuş ve gedik piyasaları sektörel olarak genişlemiştir. Gedik piyasalarında belirli kısıtlamalar bulunmaktadır. Bu kısıtlamalar ilgili esnaf nizamlarında belirtilmiştir. Gedik satış işlemlerindeki temel kural, işlemin aynı esnaf grubu arasında yapılmasıdır (İKS, İM, 94, v. 51b-1; İKS, İM, 94, v. 52a-3; İKS, İM, 78, v. 58a-2). Bu doğrultuda piyasa aktörlerinin sınırlandırıldığı görülmektedir. Sınırlamanın temel amacı ise esnaf gruplarının kârlarını korumaktır. Bu kural sektörel olarak farklı gedik piyasaları oluşmasına sebep olmuştur.

Gedik alım-satım işlemleri sırasında esnaf grubu mensubiyeti kuralına uyulmadığını gösteren davalar yer almaktadır. Gedikler ile ilgili bazı loncaların tutumları esnaf kollarına göre farklılık göstermektedir. Örneğin; bostan loncası farklı esnaf gruplarının gedik sahibi olmalarına karşı değildir ancak bu durumda gediğin bostan esnafından birine kiralanması gerektiği nizamlarında belirtilmiştir (İKS, İM, 137, v. 25b-3). Bu bağlamda bostan gediklerinde işletme ve gedik sahipliği ayrımı yapıldığı gözlemlenmektedir. Mesleğe tecrübesiz ve esnaf grubu dışından girişler, ilgili nizam ile engellenmiş ancak aynı zamanda gediğin bir yatırım aracı fonksiyonu olarak kullanılmasına izin verilmiştir. Benzer şekilde, tabancacı esnafı arasında da gediklerin farklı esnaf gruplarına satılmasına itiraz edilmediğine dair bir örneğe rastlanmaktadır (İKS, İM, 148, v. 53b-3).

Gedik sayıları zaman içerisinde esnafın ürünlerine olan ihtiyaç ekseninde değiştirilmiştir (Sıdkı, 2004, s. 109; İKS, İM, 94, v. 5a-1; İKS, İM, 94, v. 11b-1). Örneğin; 1826 tarihinde sabuncu dükkânlarının sayılarının fazla olması nedeniyle, bazı sabuncu gedikleri kapatılmış ve tuhafçı-fincancı gediklerine dönüştürülmüştür. Bu durum, mülkiyet hakkının hukuken sınırlı olsa da fiilen genişlediğini göstermektedir (İKS, İM, 147, v. 15a-2). Gedik sayılarının dönemin ihtiyaçlarına göre değiştirilebilmesi piyasa koşullarına adaptasyon sağlandığını ve piyasa esnekliğini göstermektedir (Kütükoğlu, 1994, s. 611).

Piyasalardaki bir diğer sınırlama, bazı esnaf grupları özelinde gedik işlemlerine özel kısıtlamalar getirilmesidir. Gediklerin piyasalardaki hareket serbestisi esnaf kollarına göre farklılık göstermektedir. Esnaf gruplarının iâşedeki konumu, esnafın krediye ihtiyaç duyma oranı, ilgili esnaf kolunun üretim veya perakende olması gibi etkenler piyasaların esnekliğini belirlenmemiştir (Ağır, 2018, ss. 18-19). Örneğin; gediklerin hisselerle bölünmesi, her esnaf grubunda kabul edilmemektedir. Özellikle mesleki tecrübenin üretim kalitesini etkilediği sektörlerde işletim ve gedik sahibi ayrımının yapılmamıştır. Hisseli gedik sahipliği, gediklerin yatırım aracı olma fonksiyonunu da ortaya çıkarmaktadır (Ağır ve Yıldırım, 2017, s. 243). Osmanlı Devleti'nde yatırım olanaklarının sınırlı olması, gedik piyasalarına dışarıdan yönelen taleplerin artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda gediklerin piyasalaşma süreci, sermaye sahibi kişileri gedikleri yatırım aracı olarak kullanmaya teşvik etmiştir (Sök, 2019, ss. 57-58).

Gedik piyasalarında, alıcı ve satıcıların dini inançlarına göre de sınırlandırmalar bulunmaktadır. Örneğin Ermenilere ait fırın gediklerinin dışarıya satılmaması, grup içerisinde kalması gerektiği ferman ile belirtilmiştir (Ağır ve Yıldırım, 2017, s. 250). Enfiyeci gedikleri ise uzun bir süre yalnızca gayrimüslimlere ait olmuştur. Bir süre sonra enfiyeci esnafına ihtiyaç duyulması nedeniyle Müslümanların da enfiyeci gediği sahibi olması kabul edilmiştir (Sıdkı, 2004, s. 110). Aynı zamanda bireylerin dini ve etnik mensubiyetlerine göre belirli bölgelerde gediklerini işletebileceklerine dair nizamlar da bulunmaktadır. Bezzâzistân-ı Atîk bölgesinde kavukçu gediklerinin Müslüman ve Gayrimüslim esnafa belirli sayılarda tahsis edildiğini gözlemlemek mümkündür (İKS, İM, 78, v. 52a-3).

Gedik piyasalarında satış işlemlerinde devlet tarafından işlem ücreti alınmaktadır (İKS, İM, 33, v. 15b-1). Örneğin; bir davada sebzeçi gediklerinin satışı sırasında kethüdaya 3 kuruş verildiği gözlemlenmiştir. Bu ücretin belirli bir standardı olup olmadığı ise yeterli sayıda kayda ulaşamadığı için saptanamamıştır (İKS, İM, 56, v. 11b-1). Piyasalarda işlem yapmanın maliyete tabii olması gedik alım satımlarında tarafların bu işlemleri kendi aralarında gerçekleştirme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. İncelenen mahkeme kayıtlarında doğrudan böyle bir dava ile karşılaşmamıştır ancak piyasalarda taraflar arasındaki anlaşmazlıkların fazlalığı, bireylerin kayıt dışı işlemlere yönelme ihtimallerini kuvvetlendirmektedir.

Rekabet

Osmanlı iktisadi yaşamında rekabet, ekonominin kırılğan ve birçok farklı faktörden etkilenebilmesi gerekçesiyle engellenmeye çalışılmıştır. Esnaf birlikleri de şehirlerdeki iâşenin sürdürülmesinde temel aktörlerden biri olarak iç ve dış rekabetten çeşitli yöntemlerle korunmuştur (Çiftçi, 2004, s. 22). 18. yüzyıldan itibaren modern iktisadi dinamiklerin geleneksel esnaf yapısının işleyişinde meydana getirdiği problemler karşısında ise esnafın rekabet kavramı ile karşı karşıya kaldığı ve gedik kurumunun bu rekabetten esnafı koruyan bir yapılanma olarak şekillendiği görülmektedir. Gedikler

başlangıçta esnaf grupları içerisine dışarıdan girişleri engellemiştir. Zaman içerisinde ise gedik sahipliği mesleği icra etme şartı halini almıştır ve gedik sayıları sınırlandırılmıştır. Bu durum esnaf ustaların kazançlarını garanti altına almalarını ve esnafın dış rekabetten korunmasını sağlamıştır. Aynı zamanda esnaflık zümresine girişleri de sınırlandıran bu sistem sayesinde, boşalan gedikler satılırken kalfa ve ustaların düşük fiyat ile gedik sahibi olması ve iç rekabetten korunması amaçlanmıştır (Ağır ve Yıldırım, 2017, s. 247).

Klasik esnaflık sisteminde usta olunabilmesi için bireylerin belirli aşamalardan geçmeleri gerekmektedir. Mesleğe girişin ilk aşaması olan çıraklıkta, haftalık belirli bir ücret karşılığında ustanın verdiği işleri yerine getirmek gerekmektedir. Çıraklık süresi 3 yıldır. Bu sürenin ardından mesleki yetkinliği ölçen bir sınava giren çıraklar kalfa olmaktadır. Kalfalık sonrası esnafın usta olabilmek için 3 sene daha tecrübe edinmesi, mesleğini iyi yapması, dürüst ve güvenilir olarak anılması ve hakkında şikâyetlerde bulunulmamış olması gerekmektedir. Klasik esnaflık hiyerarşisinin tamamlanmasının yanı sıra esnafın mesleğini icra edebilmesi için dükkâna ihtiyacı bulunmaktadır (Kütükoğlu, 1986, s. 57). Mesleğin icra edildiği boş dükkân ve mesleği yürütme hakkı ise gedik kavramı ile ifade edilmektedir. Bireylerin, usta olmak için tecrübe aşamalarını tamamladıktan sonra, gedik sahibi olabilmek için ayrıca belirli bir maddi birikime de sahip olmak gerekmiştir. Bu nedenle gedik ve ustalık kavramları çoğu zaman birbiriyle özdeş şekilde kullanılmıştır (Baer, 1974, s. 104).

Gedik sahipliği ve mesleği icra edebilme şartının bütünleşmesi ve gediklerin esnaflık ruhsatına dönüşmesi ise iç rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zaman içerisinde yükselen gedik fiyatları, kalfaların gedik sahibi olmasını zorlaştırmıştır. Örneğin; Ağır ve Yıldırım, dokuma sektöründe gedik fiyatlarının yüksek olması nedeniyle kalfaların şikâyetinde bulunduklarına dikkat çekmişlerdir. Buna çözüm olarak sabit gedik fiyatları belirlemek ise kayıt dışı işlemleri artırarak karaborsa oluşması tehlikesini taşımaktadır. Piyasa koşullarında belirlenen gedik fiyatlarının esnaf içi bir rekabete sebep olmaması için fiyat veya kalfa sayısında belirli bir sınırlandırılma yapılması gerekmiştir. Ancak sonuç olarak gedik fiyatlarının yükselmesi ve kalfalık mertebesinde artışın bir arada gerçekleşmesi kalfaların gedik sahibi olmalarını zorlaştırmıştır. Gedikler ustaların ellerinde toplanmıştır (Ağır ve Yıldırım, 2017, ss. 248-251). Kalfaların gedik sahibi olmalarını sağlayan bir diğer yol ise gedik kiralamak veya hisseli olarak gedik satın almaktır. İç rekabet ve yüksek fiyatlardan etkilenen kalfaların bu yola başvurdukları görülmektedir (Ağır, 2018, s. 10). Bu doğrultuda ustalık mertebesine ve gedik sahipliğine yönelik artan talep, esnafın gedikleri hisseli kullanmayı kabul etmesi ile sonuçlanmıştır (Sahillioğlu, 1969, s. 59).

Gediklerin miras olarak bırakılması da kalfalık mertebesinde sıkışmaya neden olmuştur. Miras olarak varislere geçen gediklerin satılması, sermaye birikimi sınırlı, kalfalık tecrübesini tamamlamış ve usta olmayı bekleyen esnafa engel olmuştur (Turna, 2006, s. 181). Esnaf gediklerinin miras bırakılması neticesinde varisler gedikleri yüksek fiyatlara satma veya kendileri işletmeye yönelmişlerdir. Ortaya çıkan bu eğilim geleneksel esnaf hiyerarşisinin bozulmasına sebep olmuş ve esnaf birliklerinin meritokratik yapısını zedelemiştir. İncelenen mahkeme kayıtlarında bir gediğin üç nesil boyunca sonraki kuşaklara miras kaldığı görülmüştür (İKS, İM, 137, v. 76b-1). Bu bağlamda, gediklerin miras yoluyla devredilmesi, arzın sınırlı, talebin ise yüksek olduğu bir ortamda, ustalık mertebesine yükselip gedik sahibi olmayı bekleyen kalfalar arasında tepkilere yol açmıştır (İKS, İM, 78, v. 98a-3; İKS, İM, 44, v. 64b-1).

İncelenen davalarda kalfaların gedik alabilmelerini sınırlandıran engeller ile sıklıkla karşılaştığı gözlemlenmiştir. Örneğin; 1801 tarihli bir davada kemhancı kalfalarının gedik alma talepleri karşısında esnaf yetkilileri, gedik sayılarının yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Tecrübe aşamalarını tamamlamış olan kalfaların gedik alabilmeleri için bir ustanın vefat etmesi ve çocuğu olmadığı takdirde gediğinin kalfasına verileceği belirtilmiştir (İKS, İM, 78, v. 3b-1). 1802 tarihinde ise kemhancı esnafı gedik alabilmek için yeterli paraları olmadığı yönünde dava açmışlardır. Esnaf yetkilileri kemhancı gediği için esnaftan 1000 kuruş talep etmiş ancak kalfalar yalnızca 200 kuruş verebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu talep üzerine bir işlem yapılmamış ilgili nizam tekrar etmiştir (İKS, İM, 78, v. 43a-3).

Benzer olarak doğramacı esnafının açtığı bir davada da kalfalık mertebesinde sıkışmayı görmek mümkündür. Doğramacı esnaf kalfaları gedik alma talebinde bulunmuşlardır. Ancak gedik sayılarının sabitliği nedeniyle esnaf ustaları bu talepleri reddetmiş kalfaların yanlarında ücret karşılığı çalışmalarını talep etmişlerdir. Dava sonucunda kalfalara dükkân açma izni verilmiştir (İKS, İM, 78, v. 19a-2). Döşemeci esnafı ile ilgili başka bir davada ise kalfa sayısındaki artış nedeniyle geçim sıkıntısı yaşayan kalfalar mahkemeye başvurmuştur. Kalfa sayısındaki artışa çözüm olarak nöbetleşe olarak gediklerin işletilmesi kararlaştırılmıştır. Ek olarak ilgili mahkeme kaydında gedik sisteminin neden olduğu iç rekabetin önlenmesi için her ustanın yalnızca bir gediğe sahip olabileceği belirtilmiştir. Gedik alım satım işlemlerindeki sınırlamaların yalnızca esnaf dışı kimselere değil ustalara da yöneldiği görülmektedir. Bu sayede gediklerin ustaların ellerinde toplanması engellenmeye çalışılmıştır (İKS, İM, 147, v. 17a-2). Gedik sayısının sınırlı olması ve gediklerin zengin ustaların elinde toplanması nedeniyle kalfalar mesleklerini icra edemedikleri yönünde şikâyetlerde bulunmuşlardır. Esnaf ustaları ise gediklerin sayısının yeterli olduğunu şikâyetin ise tecrübe edinmemiş kalfalar tarafından yapıldığını iddia etmişlerdir (Ağır, 2018, s. 17). Ancak sınırlı gedik sayıları ve yüksek gedik fiyatları kalfaların gedik sahibi olmasının önünde engel oluşturması her esnaf grubunda geçerli olmamıştır.

Örneğin; balmumcu ustasının farklı bir bölgede dükkân açması durumunda, kendisine yeni açılan iki adet balmumcu dükkânı gediğinden birini veya isterse ikisini alarak işletme yapabileceği belirtilmiştir (İKS, İM, 94, v. 40b-4).

Sonuç

18. yüzyıldan itibaren modern ekonomik dinamiklerin ortaya çıkmasıyla birlikte loncaların bu dönüşüme nasıl tepki verdiği literatürde tartışmalı konulardan biridir. Osmanlı Devleti'nde geleneksel bir kurum olan esnaf loncalarının zaman içinde zorlu dış ve iç koşullar karşısında geçirdiği dönüşüm, Batı modernleşmesi karşısında esnafın geliştirdiği özgün ve yerel bir modernleşme deneyimi olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda gedik kurumunun ortaya çıkması, ekonomik ve toplumsal dönüşüm sürecinde mevcut kurumların yerini daha verimli kurumlara bırak almasının bir örneğini sunmaktadır. Elde edilen bulgular, North'un (1990) baskı ortamlarında kurumların kendiliğinden uyum sağlayarak işlem maliyetlerini azaltma eğiliminde olduğu savına paralellik göstermektedir.

Gedik kurumu esnaf dükkânlarındaki mülkiyet ilişkilerinin yeniden yapılanmasına neden olmuştur. Gediklerin ortaya çıkması ile birlikte esnaf; ömür boyu sabit kira bedeli ile dükkân üzerinde tasarruf, keyfi nedenlerle tahliye edilmeme, rehin verebilme, miras bırakma gibi haklara kavuşmuştur. Tüm bu haklar, gedik sahiplerinin bir taşınmazın özel mülkiyet olarak tanınması için neredeyse yeterli yasal haklara sahip olduğunu göstermektedir. Ancak gedikler, devlet ya da lonca müdahalelerine açık olması nedeniyle, modern mülkiyet kurumunun sağladığı süreklilik haklarını tam olarak karşılayamamıştır. Cumhuriyet dönemine kadar hukuki düzeyde yasallaşmamasına rağmen, vakıf malı sayılan dükkânlardaki mülkiyet hakları zaman içinde esnafı intikal etmeye başlamıştır. Bu bağlamda gedik hakkı, özel mülkiyet ile vakıf/miri mülkiyet arasında bir ara mülkiyet hakkı biçimini temsil etmektedir.

Esnaf gediklerinin alım satımlarının gerçekleştiği dinamik bir piyasası bulunmaktadır. Devlet müdahaleleri ve lonca kontrolleri sonucunda gedik piyasaları serbest piyasa gibi işlememiş ancak kısıtlamalar pragmatik gerekçeler ile sıklıkla esnetilmiştir. Bu piyasalarda bireyler, enflasyon ve bilgi eksikliği gibi piyasa başarısızlıklarının ortaya çıkardığı fırsatlardan yararlanarak kâr elde etmişlerdir. Ek olarak gedik, sermaye biriktirme imkânlarının sınırlı olduğu dönemde yeni bir yatırım aracı haline de gelmiştir. Bu bağlamda gedikler, modern ekonomik dinamiklerin şekillenme sürecinde esnafın modernleşme sürecine dahil olmasına bir örnektir.

Gedikler esnaflık kurumuna yönelik artan dış baskılar sonucunda, mesleğe dışarıdan girişleri kısıtlayarak kurumsal bir koruma mekanizması sağlamıştır. Bu sayede dönemin dış rekabet koşulları karşısında esnaf tekeli bir koruma elde etmiştir. Ancak gedik alım satımlarının yalnızca esnaf grupları arasında gerçekleşmesi gerektiğine dair nizamlar her zaman etkin bir şekilde uygulanmamıştır. Zamanla esneyen sınırlar, gediklerin esnaf olmayan gruplar tarafından alım-satım yoluyla biriktirilmesine ve gediklerin asıl sahiplerinin esnaf olma liyakatine sahip olmayan bireyler olmasına yol açmıştır. Bu gelişme, esnaflık kurumunun başlangıçta hedeflenen dış rekabetten korunma amacını zayıflatmıştır. Ayrıca, gedik sahibi olmanın maliyeti ve gediklerin miras yoluyla devredilmesi, kalfalık kurumunda bir sıkışmaya neden olarak iç rekabeti arttıran bir etken haline gelmiştir.

Çalışma kapsamında gedik sahibi olan esnafın, konjonktürel zorluklar karşısında kendilerine hukuki bir koruma sağladıkları görülmektedir. Gedik sistemi, esnaf birliklerinin mülkiyet haklarını, piyasa erişimini ve rekabet ilişkilerini düzenleyen ara kurumsal bir yapı olarak şekillenmiştir. Bu düzenlemeler, esnafın dükkânlar üzerindeki bireysel tasarruf haklarını güçlendirerek ekonomik güvence elde etmelerini sağlamıştır. Gedik kurumu, iktisadi ilişkilerin yeniden biçimlendiği bir dönemde, esnafı mevcut ekonomik ve toplumsal dönüşümler karşısında koruyan bir mekanizma işlevi görmüştür.

Çalışmanın önemli bir sınırlılığı, gediğin her esnaf grubunda var olup olmadığı hakkında kesin bir yargıya varılamamış olmasıdır. Bu bağlamda, gediğin hangi esnaf kollarını kapsadığını belirlemek için daha kapsamlı bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Gedik sisteminin geçerli olduğu esnaf gruplarında her yeni ustanın gedik sahibi olması gerektiği gözlemlenmiş fakat gediğe sahip olmayan eski ustaların gedik satın almak zorunda bırakılıp bırakılmadığına ilişkin belgelere ulaşılamamıştır. Ek olarak çalışma kapsamında gedik yalnızca İstanbul bölgesi için ele alınmıştır. Bu bağlamda, farklı bölgeler üzerine yapılacak araştırmalar gedik sistemindeki uygulamaların şehir bazlı farklılaşmalarını gözlemleme imkânı sunacaktır.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Yazar, bu çalışmanın hazırlanması, yazımı, analizi veya değerlendirilmesi aşamalarında herhangi bir yapay zekâ aracı kullanmadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Use of Artificial Intelligence: The author declared that no artificial intelligence tools were used at any stage of the preparation, writing, analysis, or evaluation of this study.

Kaynaklar

Yayımlanmış Arşiv Kaynakları

- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi, 33 Numaralı Sicil* (H. 1183-1185 / M. 1769-1770), Kültür A.Ş.
- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi, 44 Numaralı Sicil* (H. 1193-1194 / M. 1779-1780), Kültür A.Ş.
- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi, 56 Numaralı Sicil* (H. 1201-1203 / M. 1786-1787), Kültür A.Ş.
- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi, 78 Numaralı Sicil* (H. 1216-1217 / M. 1801-1803), Kültür A.Ş.
- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi, 94 Numaralı Sicil* (H. 1222-1223 / M. 1807-1809), Kültür A.Ş.
- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi, 137 Numaralı Sicil* (H.1236-1238 / M. 1821-1822), Kültür A.Ş.
- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi, 147 Numaralı Sicil* (H. 1241-1242 / M. 1826), Kültür A.Ş.
- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi, 148 Numaralı Sicil* (H. 1241-1242 / M. 1826-1827), Kültür A.Ş.
- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi, 156 Numaralı Sicil* (H. 1246-1247 / M. 1831-1832), Kültür A.Ş.
- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi, 211 Numaralı Sicil* (H. 1278-1279 / M. 1862-1863), Kültür A.Ş.
- Aydın, M. A. (Proje yön.) & Yılmaz, C. (Ed.). (2019). İstanbul Kadı Sicilleri, *Galata Mahkemesi, 580 Numaralı Sicil* (H. 1221-1222 / M. 1806-1808), Kültür A.Ş.

Diğer Kaynaklar

- Ağır, S. (2018). The rise and demise of gedik markets in Istanbul, 1750-1860. *Economic History Review*, 71(1), 133–156.
<https://doi.org/10.1111/ehr.12492>
- Ağır, S., & Yıldırım, O. (2017). Gedik: bir ismin ne önemi var?. İçinde A. Gür, Çev. S. Faroqi (Der.), *Ekmek aslanın ağzında: Osmanlı şehirlerinde hayatlarını kazanmak için mücadele eden zanaatkarlar* (ss. 235–254). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Akarlı, E. D. (1987). Gedik: implements, mastership, shop usufruct, and monopoly among Istanbul artisans, 1750-1850. *Wissenschaftskolleg Berlin Jahrbuch*, 223–232.
- Akarlı, E. D. (2004). Gedik: a bundle of rights and obligations for Istanbul artisans and traders, 1750-1840. İçinde A. Pottage & M. Mundy (Ed.), *Law, anthropology and the constitution of social, making persons and things* (ss. 166–200). Cambridge University Press.
- Aktan, C. C. (2018). Mülkiyet hakları iktisadi: mülkiyet yapısı ve iktisadi performans arasındaki ilişki. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(19), 423–445. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.461374>
- Aynural, S. (2012). 19. Yüzyıla girerken istanbul esnafının hiyerarşik yapısı. *Journal of Social Policy Conferences*, (37-38), 125–131.
- Baer, G. (1963). Türk loncalarının yapısı ve bu yapının Osmanlı sosyal tarihi için önemi (S. Ferliel, Çev.). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14(8), 99–119.
- Barkan, Ö. (1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda esnaf cemiyetleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41(1-4), 39–46.
- Berki, A. H. (1963). Hukuk esaslarına uymayan müesseseler gedik. *Adalet Dergisi*, 54(11-12), 1159–1163.
- Cooter, R. C. (1996). The theory of market modernization of law. *International Review of Law and Economics*, 16(2), 141–172.
[https://doi.org/10.1016/0144-8188\(96\)00011-7](https://doi.org/10.1016/0144-8188(96)00011-7)
- Çırak, T. (2000). *Şer'iyye sicillerinden 220 ve 222 nolu defterlere göre gedikler* (Tez No: 94284). [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK

Ulusal Tez Merkezi.

- Çiftçi, C. (2004). Müşteri memnuniyeti, kalite ve Osmanlı esnafı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(7), 17–34.
- Ergenç, Ö. (2012). *Osmanlı tarihi yazıları: şehir, toplum, devlet*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2004). Krizler ve değişim, 1590-1699, içinde A. Berktaş, S. Andıç & S. Alper (Çev.), H. İnalçık & D. Quataert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi* (C. 2: 1600–1914, ss. 545–757). Eren Yayıncılık.
- Faroqhi, S. (2017). Osmanlı zanaatkarları: XVIII. yüzyılda üzerinde durulması gereken sorunlar ve kökenleri. İçinde H. A. Tamaç (Çev.), S. Faroqhi & R. Deguilhem (Ed.), *Ortadoğu'da zanaatlar ve zanaatkarlar: Müslüman Akdeniz'de bireyin biçimlenmesi* (ss. 98–134). Alfa Yayınları.
- Faroqhi, S. (2023). Becoming a master artisan in the early modern Ottoman Empire: Central provinces, late 1500s to early 1800s. İçinde H. Çelik, Y. Köse & G. Procházka-Eisl (Ed.), *"Buyurdum ki..." The whole world of Ottomanica and beyond: Studies in honour of Claudia Römer* (ss. 719–736). Brill.
- Genç, M. (1986). Osmanlı esnafı ve devletle ilişkileri. İçinde *Ahilik ve esnaf konferanslar ve seminer metinler tartışmalar* (ss.113–124). İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği Yayınları.
- Gerber, H. (1994). *State, society, and law in Islam: Ottoman law in comparative perspective*. State University of New York Press.
- Hanna, N. (2011). *Artisan entrepreneurs in Cairo and early modern capitalism (1600-1800)*. Syracuse University Press.
- İnalçık, H. (2009). *Devlet-i aliye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar (klasik dönem 1302-1606: siyasi, kurumsal ve ekonomik gelişim)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (1994). *Arşiv belgeleri ışığında gedik hakkı* (Tez No: 31749). [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- İslamoğlu, H. (2018). *Osmanlı imparatorluğu'nda devlet ve köylü*. İletişim Yayınları.
- Kal'a, A. (1998). *İstanbul esnaf birlikleri ve nizamları* (C. 1). İstanbul Büyükşehir Yayınları.
- Kal'a, A. (1990). Fatih devrinden bugüne kiralık vakıf iktisadi işletmelerinde kiracılık hakkı ile ilgili hukuki gelişmeler ve yapılabilecek yeni düzenlemeler. İçinde İ. Ateş, S. Bayram & M. Narince (Haz.), *VII. Vakıf Haftası: Vakıf mevzuatının aksayan yönleri; Kıbrıs Vakıf İdaresi çalışmaları ve Türk vakıf medeniyetinde vakıf eski eserlerin restorasyonu seminerleri* (5–7 Aralık 1989, ss. 129–136). Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kal'a, A. (2003). Osmanlı esnafı ve sanayisi üzerine yapılan çalışmalarla ilgili genel bir değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 245–266.
- Karakoç, U. (2021). Dünyada ve Türkiye'de geç sanayileşme. İçinde U. Karakoç & A. Y. Kaya (Der.), *İktisat tarihinin dönüşü: Yeni yaklaşımlar, yeni tartışmalar* (ss. 127–161). İletişim Yayınları.
- Karç, E., & Karç, B. (2022) Esnaf gediklerinin kaldırılmasından sonra istanbul'daki saka gediklerinin durumlarına dair tespitler (1913-1950). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 104, 553-567.
- Kazgan, H. (2011). Gedikler. İçinde E. Tokdemir, Ö. Günçavdı & S. S. Kayam (Ed.), *Prof. Dr. Haydar Kazgan'a armağan: Yakın tarihimizin iktisadi panoraması* (ss. 71–89). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kocakaplan, S. Ç. (2017). *18. yüzyılda Osmanlı ekonomisi ve İstanbul gümrüğü*. Ötüken Neşriyat.
- Koyuncu, M. (2013). The dilemma of the Ottoman state: Establishing new gediks and abolishing them. *Turkish Studies*, 8(5), 446–448. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4936>
- Koyuncu, N. (2018). Osmanlı Devleti'nde esnaf gediklerinin hukuki esasları, gelişimi ve ilgası. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(2), 47–76. <https://doi.org/10.15337/suhfd.431651>
- Kütükoğlu, M. (1986). Osmanlı esnafında oto-kontrol müessesesi. İçinde *Ahilik ve esnaf konferanslar ve seminer metinler tartışmalar* (ss. 55–76). İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1994). Osmanlı iktisadi yapısı. İçinde E. İhsanoğlu (Ed.), *Osmanlı Devleti ve medeniyeti tarihi 1* (ss. 513–649). İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.
- Lila, N. (2024). 18. yüzyıl İstanbulu'nda gediklerin istihdama etkisi: Fırıncı esnafı üzerine bir inceleme. *Uludağ İlahiyat Dergisi*, 33(1), 35–56. <https://doi.org/10.51447/uluid.1424289>
- Meinzen-Dick, R. S., & Pradhan, R. (2002). Legal pluralism and dynamic property rights. *Working Paper 22, Collective Action and Property Rights (CAPRI)*, International Food Policy Research Institute.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.
- Pamuk, Ş. (2011). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2022). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Quataert, D. (2001). Labor history and the Ottoman Empire, c. 1700-1922. *International Labor and Working-Class History*, 60, 93–109. <https://doi.org/10.1017/S014754790100446X>
- Quataert, D. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922* (A. Berktaş, Çev.). İletişim Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1969). Esnaf cemiyetleri içinde usta-kalfa çekişmesi. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 3(17), 58–61.
- Sıdkı. (2004). *Gedikler* (K. A. Gıynaş, Haz.). Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi.
- Sök, K. S. (2019). *An analysis study on the implementations of gedik, esham and muzara'a* (Tez No: 599496). [Yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Tabakoğlu, A. (2017). *Türkiye iktisat tarihi*. Dergah Yayınları.
- Taeschner, F. (1972). İslamda fütüvvet teşkilatının doğuşu meselesi ve tarihi ana çizgileri (S. Yüksel, Çev.). *Belleken*, 36 (142), 203–236.
- Turna, N. (2006). Ondokuzuncu yüzyıl ilk yarısında İstanbulu'nda berber olmak, berber kalmak. *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap*

- Tarih Enstitüsü Yakın Dönem Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 171–188.
- Williamson, O. E. (1985). *The economic institutions of capitalism: Firms, markets, relational contracting*. Free Press.
- Yediyıldız, B. (1984). XVIII. asır türk vakıflarının iktisadî boyutu. *Vakıflar Dergisi*, (18), 5–41.
- Yıldırım O. (2008). Ottoman guilds in the early modern era. *International Review of Social History*, 53(16), 73–93. <https://doi.org/10.1017/S0020859008003611>
- Yıldırım, O. (1999). Osmanlı esnafında uyum ve dönüşüm: 1650-1826. *Toplum ve Bilim*, (83), 146–177.
- Yıldırım, O. (2001). Transformation of the craft guilds in Istanbul (1650-1860). *Islamic Studies*, 40(1), 49–66.
- Yıldırım, O. (2008). Onsekizinci yüzyılda kurumsal bir yenilik olarak gedik: İstanbul'daki kılâpdancı esnafı örneği. İçinde O. Yıldırım (Ed.), *Osmanlı'nın peşinde bir yaşam: Suraiya Faroqhi'ye armağan* (ss. 373-399). İmge Yayınevi.
- Yi, E. (2017). Zengin zanaatkarlar, yoksul tacirler: Osmanlı loncalarındaki sözde eşitlikçiliğe eleştirel bir bakış. İçinde A. Gür (Çev.), S. Faroqhi (Der.), *Ekmek aslanın ağzında: Osmanlı şehirlerinde hayatlarını kazanmak için mücadele eden zanaatkârlar* (ss. 211–233). Koç Üniversitesi Yayınları.

Structured Abstract

The growing economic, political, and social challenges in the Ottoman economy in the 17th and 18th centuries also affected the artisan unions. The main question of the study is what transformations the increasing economic pressure triggered in artisans' associations and whether artisan gained a secured form of class-based protection. Artisans' associations underwent certain transformations in order to protect their existence in the face of the problems. One of the important changes that emerged in the traditional structure in this process was the formation of the gedik institution in the artisan system. The institution of gedik served as a "license" for artisan to practice their profession and protected them from the pressure on their profession. In addition to this, gediks increased the institutionalization of the artisanship system, and the rights of artisans over the shops they were tenants of also increased. Having acquired rights such as selling, pledging, bequeathing, and leasing over the gedik shops, artisans found the opportunity to protect themselves economically. In this context, another fact that we aim to reveal is the changes that occurred in the institutional structure of the artisan system with the emergence of gediks. By tracing these changes, it is aimed to discuss to what extent the institution was influenced by the modern economic dynamics of property, market and competition within the framework of economic rationality.

This study examines the changes in the institutional structure of artisans' associations in Ottoman Istanbul in the context of the gedik institution. For this purpose, the court records in Istanbul's 100 Kadi Registers were scanned on the axis of "artisan gediks". As a result of this examination, 25,910 cases about the institution of gedik were identified in 47 registers covering the years 1670-1884. The related cases include purchase and sale transactions, tenancy relations, inheritance transactions, debt relations, partnership, rotational use and entrustment, damaged shops and transportation, guild regulations, and registration procedures. These phenomena are analyzed under three different headings: property relations, forms of competition and market dynamics. Under these headings, the institutional protections provided by tradesmen's gediks, the advantages and disadvantages of the institution in the functioning of the traditional tradesmanship structure are discussed. In this study, gediks are evaluated not only as an extension of the artisan system, but also as an institutional structure that regulates property rights, restricts entry into the artisan system and shapes the competitive environment. With the gediks, artisans' associations gained institutional protection and adapted to changing economic and political circumstances.

In the literature, studies on artisans' associations focus on ahilik, guilds, autonomy of artisans' associations, gedik institution, etc. An increasing number of studies on gediks reveal that the institution is not only a license to pursue professional activity but also a semi-private form of property and an investment instrument. This study aims to contribute to the literature on gediks by analyzing a large data set. The originality of the study lies in analyzing gediks under the modern economic concepts of property, market and competition. In this way, the institution could be analyzed in a multidimensional way. At the same time, the findings in the existing literature are substantiated by the sample cases analyzed in the court records and the existence of contradictory examples is considered.

The institution of gedik served as an institutional shield that enabled artisan associations to protect themselves against internal and external pressures. Thanks to this protection, artisans were able to adapt to the changing conditions of the time. The integration of gediks with the condition of practicing the profession protected artisan unions against external pressures. However, while the gedik institution, which made the conditions for becoming a master more difficult, limited external competition, it also triggered an increase in competition within the tradesmen and triggered a squeeze at the journeyman level. With the gedik system, tradesmen's increasing rights of disposition over the shops where they were tenants led to the formation of a semi-private form of ownership. The institutionalization of property rights ensured that tradesmen's rights to dispose of their shops were also legally secured. The marketization process of gediks, on the other hand, revealed the function of using gediks as an investment instrument. In this way, while artisans were able to accumulate capital, the buying and selling of gediks also led non-artisan groups to purchase gediks. The marketization process, which increased external demand for gedik markets, was shaped as an important phenomenon that triggered changes in the traditional artisan structure. All these developments show the improvements in the traditional institutional structure of artisans in the face of modern economic developments.

The study has certain limitations in terms of location, date and methodology. Studies such as a comparative analysis of the gedik institution by focusing on various regions, discussing the flexibility and limitations of the institution by focusing on specific trades groups on a sectoral basis, and examining gedik markets and demonstrating the function of gediks as investment instruments will contribute to the literature.